

Судакъ шеэри больгеси МБУТ «Къырымтатар тилинде окъуткъан
3 номералы орта умумтасиль мектеби»

ДЕРС – ОЮН

Мевзу: «Ёл къаиделерни яхшы бильсенъ – озь озюнъни
къаза- белядан сакъларсынъ»

Азырлады:
башлангыч
сыныфлар оджасы
Усеинова Зарема
Рустемовна

Судакъ
2017

Макъсат: талелерни ёл къаиделернинъ пейда олув тарихинен таныштырмакъ, ёлда къуланув къаиделерини текрарламакъ; талелерге ёлда къуланган къаиделерини мустакъиль алда, яшайышта ишлетмеге огретмек.

Донатув: презентация, ёл ишаретлери, ёл кечити, учьфенер, музыка озгъарувы, йырлар.

Дерсинъ кетишаты

1. Кириш.

Бугунъ биз, балалар, тылсымлы шеэрге мусафир олып бараджакъмыз. Бу – ёл ишаретлери ве къаиделери шеэри

Оджа тапмаджаны окъуй:

Узунлыгъы нек узун,
Нек кенъ олмаса да,
Буюклиги озен ве дерьялар къадар. (Ёл)

Ким айтыр, бу не? Насыл джевап бу тапмаджанынъ?

(Балалар айталар)

Тарихий малюмат.

Къадимий вакъытларда инсанлар дагълар ичинде яшагъанлар. Яшамакъ ичюн олар айван асрагъанлар, авджылыкънен огърашкъанлар. Озенлерде балыкъ тутмагъа ве дагъ балкъуртларындан бал топламагъа огренгенлер. Дагълар арасында кезмеге къыйын олгъанындан, инсанлар тереклерни кесип ёл ачмагъа меджбур олгъанлар. Бу ёлчыкълар вастасынен инсанлар къомиу койчиклернен багъ туткъанлар.

Бизим девлетимизде ёллар нек чокъ. Эписинден кезейим десенъ, ай – йыллар етмез.

Оджа:

Биринджи ёллар таштан ве агъачтан япылгъан эди.

- Балалар, сиз насыл ёлларны билесингиз?

Талелер:

-Эсас (асфальт тешеген) ве топракъ ёллары. .

Оджа:

-Сизинъджесине ёлнынъ энъ эсас хусусиети бу не?

Талелелер:

Ёлнынъ кенълиги ве тёшемеси

Тарихий малюмат.

Биринджи ёллар томалакъ сыранен кёюлгъан агъачларнен ве таштан

япыла эди.

Шимдики вакъытта ёлларны ненен тёшейлер?(Земаневий ёлларнынъ устюне асфальт ве битумны тёшейлер).

Бизим кунюмизде ёллар шеърден шеэрге,кой-койден,озенлерден,дагъ ве къырлар устюнде кече.

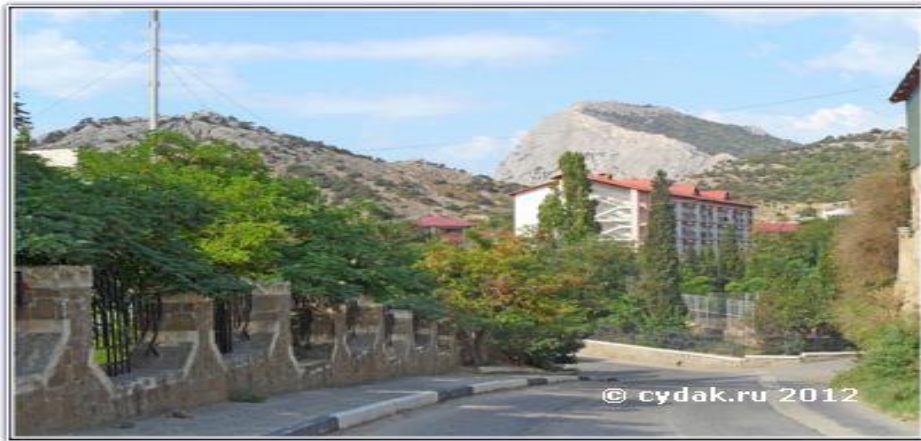
Старая деревянная дорога
© Андрей Олещко / ФотоБанк Лори

№014/11 / 12.676.938

Оджа:

- Балалар, сизинъджесине сокъакъ бу не?

Балалар:

-Шеэрнинъ ёллары.

Оджа:

Сокъакъларгъа бакъсакъ олар эписи экиге болюне:

1- Машналар айдагъан кысымы;

2-Инсанлар яан кезген кысым(пияделер)

Оджа :

Башта сокъакъларда инсанлар кезген кысымы ёкъ эди. Йыл – йылдан арабалар чокълаша ве ёлларда къазалар олып башлай.Бунынъ нетиджесинде ёлларны больгенлер.

Шимдики заманда ёлларны пияделер ичюн айырлар кысымларгъа эм койлерде ,эм де шеэрлерде.

2.Эсас кысымы

Эгер биз дикъкъатнен ёлларда кезген накълиелерге бакъсакъ олар бир тертипнен кезгенини коремиз.Бу ёлда къуланув къанун.

Тарихий малюмат

Къанунлар даа къадимий заманларда пейда олгъанлар.Биринджи къанунлар ат арабаджылар ичюн язылгъан эди.

Ресим 1

Сонъра аякъ машиналар пейда олъанлар(эки ве учь копчекли).

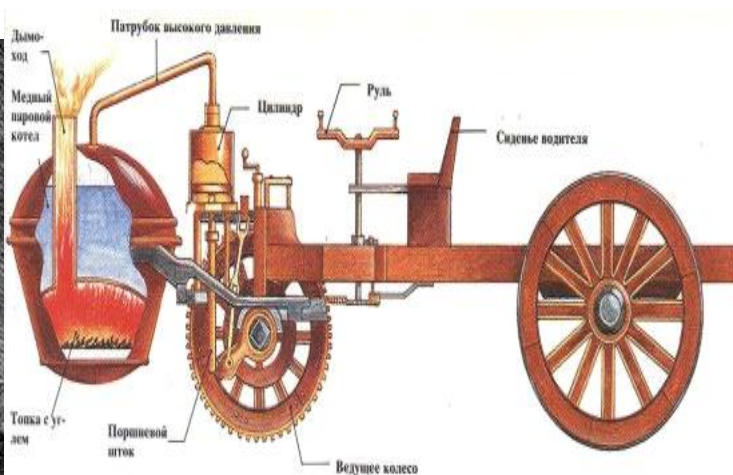

Ресим 2-4

Биринджи машиналар був вастасынен чалышкъан. Онъы француз Жан Кюньо 1976 сенеси ишлеп чыкъаргъан.

Ресим 5

Ресим 6

Сонъра исе земаневий машиналар пейда олгъанлар.

Ресим 6-8

Машиналар чокълашкъан себебинден янъы къаиделер пейда олалар.

Бойле къанун девлетте чыкъаралар: «Шеэрлерде механик араба кеткен вакъытта, онынъ огюнде къырмызы байракъ туткъан инсан чапмакъ керек». Бойле этип олар огде олгъан хавфны бильдиргенлер.

Ресим 9

Шимдики заманда бойле шейни тасавур этмек пек кыйын. Насыл этип эр бир машинанын огюнде инсан чапар? Буны энъ тез чапиджы биле япып оламаз! О вакытта эбет арабаларнынъ тезлиги де башкы эди. Бир шей еринде токътап турмай!

Эгер сиз айдавджынынъ янында отурсанъыз, корерсинъиз онынъ козьлери тек ёлгъа ве ишаретлерге бакъа.

-Не ичюн?

Ёл ишаретлери сокъакъларда эр вакыт айдавджыгъа коре сагъ тарафта ерлеше. Олар учкоше, тогерек, дёрткоше шекильде олалар.

Бутюн дюнья боюнджа бу ишаретлер бирдир : рус , француз, англис, араб айдавджылары эписи бу ишаретлерге эсасланып машиналарны айдайлар.

Келинъиз бу ёл ишаретлернен якъынджа таныш олайыкъ.

ТЕНБИЕЛИДЖИ , ХАБЕР бильдирген ишаретлер –учкоше шекильде, кенарлары кырмазы тюсте. Орта ресимнен айыралар.

Эгер балалар чапсалар- дикъкъат мектеп я да бала багъчасы

Машинанынъ артында бурулыкъ изи олса – демек тайгъалакъ ёл

Эгер учкошенинъ ичинде къараджа я да сыгъыр олса- ёлда кийик айванларны расткетирмек мумкюн.

ЯСАКЪ ЭТКЕН ёл ишаретлери кырмызы тюсте ве тогерек шекильде олалар. Сиз яан кезмеге ясакъ этильген(пияделер),

я да аякъ машинанен кезмеге ясакъ этильгенишаретлерни яхшы бильмек керек.

Томалакъ(тогерек) кырмызы ёл ишарети кенъ сызыкьнен сызылса – айдамагъа олмай!

ЭМИР ЭТКЕН ишаретлер. Бу ишаретлерде ресимлер я да ракъамлар мавы тогерек ичинде бельгилине. Беяз тюсте акъ ишаретлери къайда кетмеге бельгилей, керек тарафны косьтере.

МАЛЮМАТ ИШАРЕТ ЭТИДЖИ бельгилер. Олар дёрткөшө шекильде ве мавы тюсте олалар.Бир де бир кой я да шеэрге насыл барып чыкъмасыны ве месафелерни бельгилен

ЭСАС ЁЛ ИШАРЕТЛЕРИ.Ола учъкоше,квадрат,тогерек ве секизкошелик шекильде.

Бу ишарет квадрат шекильде сары ортасынен ве этрафтан беяз эсас ёлны косьтере.

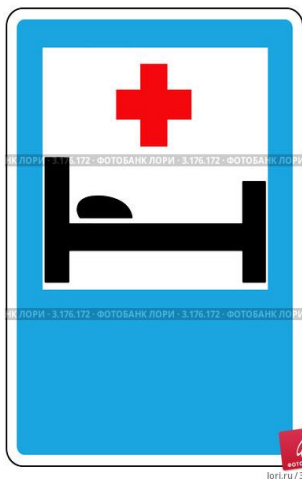

Бу ишарет –ёл бермек ман асы.Таби ёлларда айдавджылар эсас ёлджыларгъа ёл ачалар.

Инглис я да рус тиллеринде язылар –«токъта» манасынен.Бу ишарет секизкөшө шекильде къырмызы ортасынен.машнаны токътатмайып кечмеге ол.май.

ХЫЗМЕТ ЭТКЕН ИШАРЕТЛЕР.

Бу ишаретлер бизге хабер берелер,не ерде ашамагъа , раатланмагъа я да телефон этмек.ве дигер.

Хастахане

Аишхане

Раатлыкъ ери

Динъленъиз тапмадаларны:

*Бу санчкъы,бу къашыкъ
Ашамагъа нек истейик.
Сизлер бизге ярдым этсенъиз
Сагъ олынъыз сизге айтармыз(Аишхане)*

*Кезинмеге мен чыкътым
Шеэрнен таныш олдым
Кездим,кездим дэжоулдым
Ана – бабамны нек сагъындым
Ярдым этнъиз,айтынъыз(Телефон)*

3.Бильгилерни некитюв ве нетидже чыкъарув.

Бу ёл ишаретлерини манъа бильмеге не керек?-деген суаль акълынъызгъа бельким келедир.Амма сиз бу ишаретлерни бильсенъиз,оларны керек ерде къуллырсынъыз.

Парча «ЁЛ ЭЛИФБЕСИ»

1-Б сыныф талбелери сизлер ичюн ёл ишаретлерине багъышлагъан байрам азырладылар.

ТАЛЕБЕЛЕР:

*Балалар сизге теклиф этемиз,
Ёл къаиделерини тез – тез огренингиз.
Ана – бабалар эвде тюшюнип отурмасынлар.
Айдавджылар ёлда исе раат олсунлар!*

Фатиме:

*Мен байрамгъа азырланып ашыкъам,
Сокъакъларнынъ ёлларына машиналар.
Тереклерде чокъ къушлар.
Яшайыш нек меракълы,
Муабетлик биринджи.*

Эмин:

*Ёл бою чокъ ишаретлер бар,
Шашмаламагъа мумкюн
Насыл этип догъган кунъге
Барып етмели бугунъ*

(Регулировщик келе, ёл ишаретлери тура.)

Нафе:

*Чокъ тюшюнме ,сен бала,
Къыскъа ёлны сечип ал
Сокъакълардан кеткенде
Ёл къаиделерни унутма.*

(Учьфенерге якъынлашалар).

Саледин:

*Сизге ёлны косьтерип,
Бутюн куньянып турамыз
Учь козюминъ тюсюни билль
Къырмызы, ешилль, сары!*

Али:

*Биз учь агъа – къардашмыз
Ёлда сыкъ – сыкъ турамыз
Сизге ёлны косьтерип
Къазадан биз сакълаймыз*

Нафе:

*Урьметли талелелер,
Къаиделерни билинъиз
Сокъакъларны кечкенде
Сагъ тарафны тутынъыз.*

ЙЫР

*Пияделер чапалар,
Абдыр – себдир чапалар.
Амма ёлдан чапмагъа олмай!
Къалдырым – пиядеге, машналаргъа – ёлдыр.
Бу къайдени бильмек керек.*

Багълама:

*Къырмызысы – ёл хавфлыдыр,
Сарысы – азчыкъ токъта.
Ешиль янса – ёл ачыкътыр
Этрафкъа агъыз ачма!*

*Тюрлю – тюрлю ишаретлер,
Эписи олар яхшыдыр.
Дост киби оларны бильмек керек
Тюрлю – тюрлю ишаретлер
Эписи олар яхшыдыр -
Ёлларда къулланамыз эбет.*

ОДЖА:

Балалар, мен энди корем ки, сиз бу къаиделерни яхшы билесинъиз. Демек биз шеэр ичинде кезинтимизни девам этемиз. Амма башта тапмаджаны тапынъыз.

Зарина:

*Тылсымлы эвге бензей о,
Чокъ инсан онъа мине.
Дуракъларгъа о токътай
Ач олса бензин ашай. (Автобус)*

Автобускъа отурмаздан эвель суаллерге джевап беринъиз:

1.Автобускъа кимни биринджи йиберелер?

Мавие:

-Къартларны ве кучюк балалы къадынларны.

2.Ёл бою автобуснынъ айдавджысынен лаф этмеге мумкюнми?

Сафие:

-Ёкъ олмай!Бу айдавджынынъ дикъкъатыны ала,кедер эте.

3.Ачыкъ пенджерелерге сокъулмагъа мумкюнми?

Эдем:

-Ёкъ олмай,бу пек хавфлыдыр.

4.Отургъан ерлерге аякъларнен басмагъа мумкюнми?

Зекки:

- Олмай,чюнки анда инсанлар отуралар.

5.Автобус кеткен вакъытта багъырып лаф этмеге ве кульмеге мумкюнми?

Камила:

-Олмай,чюнки бу тербиесизликтир!

ОДЖА:

-Тез отурынъыз биз кетемиз!

ЙЫР

1)

Бизим автобусмыз кулюп кете,

Огмюзде узакъ ёл бар.

Къаиделерни биз эзберледик,

Биз оларны ич унутмакъ.

Багълама:

Ортюнен,ортюнен

узакъ ёл тешене.

Узанып тирене тап коклерге

Биз билемиз пек яхшы,пек яхшы,пек яхшы

Ёл къаиделернинъ элифбесини.

2)

Учьфенер къырмызы козюнен ойнатты.

Раатланъ,сарысыны бекле.

Бизге ешилъ тюсю тевсие(совет) берди:

« Огъурлы ёлларынынъ олсун!»

3)

Ишаретлер бизге ярдымджы олсун

Къайда ве не вакъыт кетмеге

Биз эр вакъыт истеймиз низамлы,(воспитан.)

Сагъламлы ве къуванчлы олмакъ.

ОДЖА:

Балалар ,келинъиз бойле вакъиаларны козьден кечирейик:

1.Къызчыкъ топнен ойнай,топ ёлгъа тыгъырып кете.Не ялмагъа керек?(Сание топ алып ойнай ве косьтере,Саледин джевап бере)

Саледин:

-О буюклерге ярдым этмесини риджа этмек керек.

2.Кучюк огълан аякъ машинасыны ёлгъа чыкъара.(Эмин я да Эдем косьтере).Догъру япамы о?

Олардан бириси джевап бере:

-14 яшынадже балаларгъа аякъ машинасынен ёлгъа чыкъмагъа ясакъ этиле.

3.Къызчыкъ ёлны ясакъ этильген ерден кече(Сафие косьтере).

Фатиме:

-Олмай!Эсалет айырылгъан кечитлерни къуланмагъа керек.

Эльвиназ:

*Ёлда сакът олунъыз!
Ёлны кечмек истесенъиз,
Кечитлерни тапынъыз.
Учьфенер ешилъ янса,
Сонъ аркет этинъиз!*

Эмине:

*Къырмызы олса – токътанъыз,
Ашыкъманъыз нек хавфлы.
Унутманъыз – сокъакътамыз,
Сабыр эткенлер – акъыллы!*

Сание:

*Сары янса – бираз турып,
Ешилъни беклемели,
Ешилъде де дикъкъат этип,
Ёлны девам этмели.*

Элмаз:

Ёлга чыккъан эр бир бала,
Буларны бильмек керек.
Машиналар юрьген ёлдан,
Сакът олып кечмек керек!

Оджа сёзи(девам):

Ёл ишаретлернинъ къайдесини бильмеге нек муимдир. Оларны эм балалар,
эм де буюклер бильмек кереклер. Сиз де ,балалар, оларны огренинъиз ве керек
ерде къуланмагъа билинъиз. Бойле этип ёлларда олгъан къазалар азлашыр.
Урьметли ана –бабалар ! Бизим байрамымызгъа келип яраштыргъанынъыз
ичюн чокъ тешеккюрлер бильдирем. Дикъкъат ичюн сагъ олунъыз.

ЛУГЪАТ СЁЗЛЕРИ

Кечит -переход

Ёл – дорога

Сокъакъ – улица

Ишаретлер – знаки

Къаиделер – правила

Къалдырым – тротуар

Аякъ машина – велосипед

Тёшеме –покрытие

Кенълиги –ширина

Араба – повозка

Арабаджы –ямщик,извозчик

Пияделер – пешеходы

Учьфенер – светофор

Шеэр –город

Кой –село

Девлет – государство

Накълие –транспорт

Тертип – порядок

Къанун – закон

Къадемий –древний,давний

Земаневий –современный

Був машинасы –паромобиль

Месафе –расстояние

Хавфлы –опасный

Дуракъ,токътав –остановка

Муим – важный

Вакъиа – событие,ситуация

Тенбиелиджи,хабер бильдирген ишаретлер –предупреждающие знаки

Ясакъ эткен ишаретлер –запрещающие

Малюмат этиджи ишарет –информационно-указательные

Эмир эткен ишаретлер – предписывающие

Эсас ишаретлер-знаки приоритета

Хызмет эткен ишаретлер – знаки сервиса

Тевсие этмек – советовать

Тербиесизлик – невоспитанность

КЪУЛЛАНЫЛГЪАН МАТБУАТ

- 1. Интернеттен алынган ресимлер ве метинлер.**
- 2. Русча –къырымтатарджа лугъат / тертип эткен.: Асанов Ш.А., Усеинов С.М., Нагаев С.А. –Симферополь: «Къырымдевокъувпеднешир неширияты», 2010 с. -464с. –Рус ве къырымтатар тиллеринде.**
- 3. Крымскотатарско – русский словарь/сост.: Усеинов С.М. –Тернополь: «Диалог», 1994г. -395с. - На крымскотатарском языке.**
- 4. Русско –украинско –крымскотатарский словарь терминов/сост.: С.М.Усеинов, Э.А.Бекиров –Симферополь: АКРО «МААРИФЧИ», 2014г. - 520с.- На русско – украинско –крымскотатарском языках.**
- 5. Правила дорожного движения Российской Федерации с комментариями и иллюстрациями. –Москва: «Атберг», 2016г. – 64с.**